

Op zoek naar onderzoek ... voorbij de ivoren toren ... : een kleine verkenning rond het planologisch onderzoek

Citation for published version (APA):

Lohuizen, van, C. W. W. (1977). *Op zoek naar onderzoek ... voorbij de ivoren toren ... : een kleine verkenning rond het planologisch onderzoek*. Technische Hogeschool Eindhoven.

Document status and date:

Gepubliceerd: 01/01/1977

Document Version:

Uitgevers PDF, ook bekend als Version of Record

Please check the document version of this publication:

- A submitted manuscript is the version of the article upon submission and before peer-review. There can be important differences between the submitted version and the official published version of record. People interested in the research are advised to contact the author for the final version of the publication, or visit the DOI to the publisher's website.
- The final author version and the galley proof are versions of the publication after peer review.
- The final published version features the final layout of the paper including the volume, issue and page numbers.

[Link to publication](#)

General rights

Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.

- Users may download and print one copy of any publication from the public portal for the purpose of private study or research.
- You may not further distribute the material or use it for any profit-making activity or commercial gain
- You may freely distribute the URL identifying the publication in the public portal.

If the publication is distributed under the terms of Article 25fa of the Dutch Copyright Act, indicated by the "Taverne" license above, please follow below link for the End User Agreement:

www.tue.nl/taverne

Take down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us at:

openaccess@tue.nl

providing details and we will investigate your claim.

**Op zoek naar
onderzoek voorbij de
ivoren toren**

**Een kleine verkenning
rond
het planologisch onderzoek**

C.W.W. van Lohuizen

**Rede uitgesproken bij de aanvaarding van het ambt van
buitengewoon hoogleraar in het planologisch onderzoek
aan de Technische Hogeschool Eindhoven op 11-11-1977**

Dit is de nagenoeg letterlijke weergave van de uitgesproken rede. Een uitvoeriger versie verschijnt begin 1978 als gecombineerd Werkstuk van het Planologisch Studiecentrum TNO in Delft en van de groep Urbanistiek en Ruimtelijke Organisatie van de Afdeling Bouwkunde van de Technische Hogeschool Eindhoven.

Bestellingen richten aan de auteur, PSC-TNO, Postbus 45, Delft.

Geachte toehoorders, beste mensen,

I.

Bouwen

Een volk dat leeft, bouwt aan zijn toekomst. ¹

Deze tienjarige afdeling Bouwkunde leidt bouwkundige ingenieurs op, vernuftelingen dus in het bouwen. Vernuftelingen om aan een toekomst te bouwen. Bouwen kun je met je handen, met instrumenten, maar ook met denken: plannen maken dus.

Een vernufteling denkt en maakt; de wetenschapper denkt, de politikus doet. En de planner?

Hij denkt om straks te doen of te maken.

De bouwkundige bouwt aan de toekomst, de bouwkundig-ingenieur-planner bouwt aan de toekomst door over de toekomst te denken om te kunnen doen, teneinde te bouwen: gebouwen, systemen, landschappen, modellen, organisaties, beleid, procedures, steden.

Plannen

Plannen maken is denken. Denken is vrij. Minder vrij is denken over de werkelijkheid van vandaag en gisteren: de feitelijkheid legt beperkingen op. Denken over de werkelijkheid van morgen is bevrijdend en ruimtegevend; immers die feitelijkheid is minder knellend. De gave en de wil van de mens om aan zijn eigen toekomst te bouwen maakt het creatieve in hem los; we vormen de toekomst in onze gedachten. Maar ook: we dreigen los te slaan van de werkelijkheid a) door de utopie te ver te drijven, b) met het gevaar van denk-imperialisme dat leidt tot plan-imperialisme, dat wil zeggen: niet bouwen aan de toekomst maar onze toekomst aan anderen opleggen.

Dit gevaar is bijzonder groot als mijn denken over de toekomst niet gaat over mijn eigen toekomst maar over die van een gemeenschap, bijvoorbeeld wanneer ik dat doe als adviseur voor of in dienstbetrekking bij bijvoorbeeld de overheid, of als lid van een pressure-group. Plannen maken is een zorgvuldig balanceren tussen haalbare utopie en stuurbare werkelijkheid, tussen wenselijkheid en mogelijkheid, tussen noodzaak en onmogelijkheid. Daarover gaat het in de ruimtelijke ordening bij het maken van bestemmingsplannen of streekplannen; nog sterker geldt dit bij 'vrijere' plannen als structuurplannen, -schetsen en -schema's, en bij uitstek bij het uitstippelen van het ruimtelijk beleid als in een Derde Nota ruimtelijke ordening.

Er bestaat een (sterke) neiging (nog steeds) ruimtelijke plannen te maken die meer omvatten dan de macht van de overheid reikt om

deze te realiseren: zoals beperking van de groei van de mobiliteit, overloop naar Noordhollandse groeikernen, rem op de suburbaniëatie, stimuleringsbeleid Zuid-Limburg.

Om het evenwicht te bewaren noem ik U als positieve keerzijde de inderdaad afgeremde groei in het Groene Hart en het Gooi; de ontwikkeling van Zoetermeer en Nieuwegein, beide – zij het laat – met een nieuwe railvoorziening, de grote recreatiegebieden in ontwikkeling in Spaarnwoude en elders en tenslotte de afremming van de city-vorming en de verkeerskongestie in de grote steden. Maar toch: het gaat steeds om 'een rem op', of 'zij het laat' of 'anders dan bedoeld'!

Met andere woorden: plannen die zekerheid suggereren blijken onzeker te zijn; ze worden soms niet en meestal anders uitgevoerd dan gedacht was.

Dit verschijnsel dwingt ons tot de vraag naar het uitgangspunt, de *premissa van de zogenaamde rationele planning*.

Welnu, zij vertoont de neiging uit te gaan van de pretentie dat zij problemen kan oplossen door rationele beheersing. Dat nu blijkt een fictie te zijn. In die zin heeft Van Gunsteren (1976) gelijk dat (orthodoxe) planning en politiek onverenigbaar zijn.²

Ruimtelijk bestaan en organisatie

Bouwen, ruimtelijke plannen maken en planologisch onderzoek vinden hun kader in de ruimtelijke ordening als maatschappelijke activiteit. Ik ga ervan uit dat ieder een meer of minder ontwikkeld ruimtelijk, of geografisch, bewustzijn heeft, dat hem behulpzaam is bij zijn oriëntatie in deze wereld, in zijn ruimtelijk geplaatst en betrokken zijn, kortom in zijn ruimtelijke organisatie. 'De mens leeft in (en behoort toe aan) een kwalitatief-ruimtelijk 'geheel', dat hij zijn stad, zijn streek, zijn land noemt'. 'In het zich bewust worden van zijn belevingskader, het 'weten waar men woont', is het menselijk bestaan zich zijn geografische bestaanswijze dus concreet bewust geworden'³: geplaatst en betrokken zijn dus. In de ruimtelijke ordening streven we (beïnvloeding van) veranderingen na in dit geplaatst en betrokken zijn.

Dit streven naar deze veranderingen vindt plaats, door U en mij als individuen of in instituties, door onze keuze van woonplaats, werk, winkels, en de frekwentie, de richting, de aard en de intensiteit van onze kontakten.

Politiek

Om het gedrag van al deze aktoren te koördineren, te begeleiden en de strijdigheden en konflikten ertussen op te lossen, treedt de overheid op: wij staan van onze autonomie (lees: vrijheid) af aan

de zelf gekozen en gekontroleerde overheid. Een *deel* van onze autonomie: in ons staatsrechtelijk bestel is de overheid één van de aktoren en bezit derhalve slechts beperkte macht om het ruimtelijk ordeningsspel te beheersen.

De politieke organen, waaronder begrepen het openbaar bestuur, hebben desondanks de taak de maatschappij te besturen, dus: het primaat van de politiek. Het lijkt mij overigens dat de politiek een grotere vaardigheid aan de dag legt voor het oplossen van korte-termijn- en ad-hoc-problemen dan voor het voeren van een konsekvent en tegelijk flexibel en aanpasbaar lange-termijnbeleid en deze mindere vaardigheid geldt ook voor het koppelen van lange-termijn- en korte-termijnbeleid. Zij vertoont weinig neiging om het besluitvormingsproces te baseren op plan-rationele benaderingen. (Ik beseft dat deze generalisatie vele, in lange termijn denkende politici te kort doet).

Met andere woorden: de pretentie lange-termijn- en complexe problemen ad hoc op te kunnen lossen: een vraag naar de *premisses van de politiek*.⁴ Of is dat een fictie?

Als ik het primaat van de politiek in de ruimtelijke ordening erken, moet me tegelijk wat van het hart.

Politiek is voor mij het middel waarmee we in onze samenleving afspraken maken, strijdigheden konfronteren, spanningen oplossen, belangen afwegen, via een gekozen vertegenwoordiging.

Deze afweging komt in de knel als partijen en personen voor zichzelf gaan vechten. Het gaat mis als konflikt en harmonie in strijd met elkaar worden geacht. Harmonie is samenklank. In de tonale muziek laat de harmonieleer ons zien hoe spanningen – konflikten dus – ontstaan, verwerkt worden, zich oplossen.⁵ Het konflikt om het konflikt echter ontkent het redelijk alternatief, leidt tot polarisatie, tot strijd om de strijd, tot en met de eigen Pyrrhus-overwinning.

Maar ook de verliezers tellen. Daarom hebben we in onze democratie het meerderheidsbeginsel gekombineerd met een eerbiediging van de minderheden: ook de verliezende partij dient recht te worden gedaan. Er is niet een eenduidig algemeen belang maar het gaat om pluriformiteit, om een *afweging van belangen in het algemeen belang*.

Eik belang heeft zijn eigen waarde en mag dus niet terzijde worden gesteld, zolang het tenminste dat van de ander ook erkent!

In de ruimtelijke organisatie streven we derhalve voortdurend naar konfliktoplossing via het verwerken van spanningen in plaats van het versterken ervan.

Dit is onpolitiek gedacht als politiek een machtsspel is om eigen

macht te maximaliseren; hierbij gaat het om macht als doel. Zien wij politiek echter als middel om maatschappelijke problemen op te lossen – en daarvoor is de politikus gekozen – dan is het typisch politiek gedacht, dan gaat het om macht als instrument. Die politikus heeft deskundigen nodig; zij kunnen in samenspel met hem bijdragen aan het proces van politieke konfliktoplossing en maatschappelijke spanningsverwerking. Bij die deskundigen horen wetenschappelijke onderzoekers; hun taak is het de verschillende belangen te onderkennen en te begrijpen zonder er zich in hun beroepsuitoefening mee te identificeren. Met dit betoog wil ik aangeven dat planologisch onderzoek niet een geïsoleerd vak is, dat in de politiek, de ruimtelijke ordening of bouwkunde nauwelijks thuis zou horen. Integendeel, er is een essentiële plaats voor het planologisch onderzoek ingeruimd, maar wel een beperkte.

Wat is planologisch onderzoek?

Het thema waarop ik nu verder wil variëren is dat van het planologisch onderzoek als een bijdrage, namelijk de wetenschappelijke, aan het politieke afwegings- dus besluitvormingsproces in de ruimtelijke ordening, vanuit alle relevante disciplines, op alle ter zake doende terreinen.⁶

Daarom richt mijn betoog zich vooral op enkele overwegingen over de karakteristieken van *gebruiksgericht* onderzoek. Daarmee kom ik op de derde pretentie, na die van de planning en de politiek, namelijk van de wetenschap.

Al enkele jaren heerst er een zeker onbehagen in de wereld van de ruimtelijke ordening over het planologisch onderzoek. Wetenschap en beleid beseffen elkaar nodig te hebben, maar kunnen elkaar niet vinden: Ik doel onder andere op bijdragen van Steigenga en Quené en van Kruijt en Hazelhoff van zo'n 5-6 jaar geleden.⁷ De kort geleden verschenen rapporten over het onderzoek van belang voor het ruimtelijk beleid⁸ markeren het onbehagen over het planologisch onderzoek wederom, maar nu meer gedocumenteerd. Mijn bijdrage aan één van deze rapporten heeft me gemotiveerd tot deze rede.

Wetenschap

Op de oorzaken van dit onbehagen ga ik vandaag niet in, behalve op deze vraag: in hoeverre kan de wetenschap een bijdrage leveren aan het ruimtelijk beleid? Is haar kennis van de werkelijkheid toereikend? Is de methodologie wel toegesneden op op toepassing gericht wetenschappelijk werk?⁹

Dit houdt de vraag in naar de *premissie van de wetenschap*: de wetenschap heeft de neiging wetenschappelijke kenproblemen voorop te stellen en meent dat de praktijkproblemen daarmee ook wel zullen worden opgelost. De fictie dus van de pretentie dat problemen worden opgelost door ze te kennen en te verklaren. Maar het is nog maar de vraag of de maatschappelijke werkelijkheid – in haar complexiteit en veranderlijkheid – wel echt kenbaar en verklaarbaar is! Is de kenbaarheid zelf geen fictie?

II.

Tussenbalans

Als ik het voorgaande samenvat: er zijn drie vragen naar pretenties: van de planning, van de politiek, van de wetenschap, alle drie in het kader van de ruimtelijke ordening:

- is de werkelijkheid kenbaar? – de premissie van de wetenschap
- is de werkelijkheid beheersbaar? – de premissie van de planning
- is de werkelijkheid ad hoc bestuurbaar? – de premissie van de politiek.

De pretenties worden dus eigenlijk als premisses behandeld.

Maar het kunnen ook ficties zijn!

Eerlijk gezegd voel ik mij tegenover deze problemen als Alan Watts, die vertelt zo graag een pond water per post te willen versturen. Vooral het uitpakken lijkt leuk te zijn . . . Helaas lukt het allemaal niet goed. Want al is je papier waterbestendig, je krijgt het water maar niet in een hanteerbare vorm, en het touw vastknopen zonder dat het pak weer uit elkaar barst . . .

'The more one studies attempted solutions to problems in planning and science the more one has the impression of extremely gifted people (nou ja) wearing out their ingenuity at the impossible and futile task of trying to get the water into neat and permanent packages'¹⁰ (of in oraties van 50 minuten). Ik begrijp nu ook waarvoor plastic zakken en goed plakband zijn uitgevonden. Het wordt tijd deze in het planologisch onderzoek te gaan toepassen.

Ruimer horizon

Ruimtelijk ordenen betekent bezig zijn met de ruimte: ruimtelijk organiseren. Iedereen is een ruimtelijk ordenaar. We zijn allemaal bezig onze ruimte zo in te richten dat we daarin zo goed mogelijk functioneren en er ons zo plezierig mogelijk in voelen.

Dat is belangrijk en de moeite waard. Maar, meestal beperken we ons daarbij tot de fysieke ruimte – gebouwd en ongebouwd – en de wijze waarop de dingen daarin op elkaar betrokken zijn.

Soms wordt dat overtrokken: 'Men kan nauwelijks een planoloog aan het woord laten zonder bij voortduring gekonfronteerd te

worden met ongrijpbare begrippen als 'bezinning', 'menselijk geluk', 'verantwoordelijkheid'.¹¹

Maar: iets als geluk is *niet* met ordening te bereiken. En: er zijn meer dimensies aan het begrip ruimte.

Geluk in het leven – of anders gezegd: je thuis voelen, of: op een avontuurlijke maar toch zekere manier onderweg zijn naar het wezenlijke – bereik je niet door ordening van de ruimte of herstructurering van de maatschappij of verwerving van eigen bezit. 'Het zijn niet zozeer de omstandigheden in ons leven die ons gelukkig maken alswel onze houding tegenover het leven'.¹²

Die houding hangt onder andere af van het ontdekken van andere dimensies aan de ruimte dan afstand of oppervlakte en hoogte, vlakverdeling of bevolkingsdichtheid, maat en getal, concentratie of spreiding. Het begint, althans voor mij, met het ontdekken, beleven, ervaren van de ruimte, de diepte en verte om je heen: kortom het ruimtelijk bewustzijn van de mens.

Maar het gaat verder:

niet een toeëigenen van de ruimte, meer een zelf ruimte scheppen: om je zelf, in je zelf, een thuis worden in, en toch een verlangen naar verder, naar een groei van die ruimte: een ontdekken van die ruimte in je zelf: een innerlijke rust, een stuwende dynamiek.¹³

Herbezinning

Vrijwel alle (andere) bronnen waaruit ik heb geput – althans de rechtstreekse – zijn jonger dan 20 jaar. Veel van wat ik zeg, zou 20 jaar en langer geleden niet gezegd kunnen zijn. Desondanks citeer ik: 'Ruimtelijke ordening is: een vorm te vinden voor de omgeving waarin de mens leeft, die zowel de uiterlijke als de innerlijke behoeften van de mens bevredigt'. In dienst van *dit* doel stelt zich het wetenschappelijk onderzoek ten behoeve van de ruimtelijke ordening. De onderzoeker zal dit doel echter eerst dan ten volle dienen wanneer hij er in slaagt ook in *zijn* werk scheppend vermogen te tonen. Hij moet er zich op instellen de uitkomsten van zijn studies zo'n vorm te geven dat ze bruikbaar zijn als stenen om daarmee synthetiserend aan het doel te bouwen'.¹⁴

Vrijwel letterlijk de opgave voor het werk van vandaag al is het citaat 37 jaar oud. Ook mijn opgave zie ik als een bescheiden verder bouwen, naar de eisen van deze tijd en met de mij beschikbare middelen op de grondslag zojuist geschetst. Ik reken dat tot een grote verantwoordelijkheid die mij 'inspireert' en daardoor de taak 'verlicht', vanuit grote dankbaarheid en respect, die overigens ook mijn leermeesters geldt, in de eerste plaats U, Chr. van Paassen en G.J. van den Berg, en al mijn vakgenoten en kollega's vroeger aan het Geografisch Instituut in Utrecht en bij de

Nederlandse Spoorwegen, nu in het Planologisch Studiecentrum TNO en ook hier en overal waar ik door samen te werken mocht en mag leren. Ik hoop dat jullie aller bijdrage in die van mij doorklinkt.

III.

Het besluitvormingsproces

Hierboven heb ik geduid op het streven van de planning door middel van beheersing lange-termijndoelinden te kunnen realiseren, en ik heb gesproken over de ad-hoc-besturing van de politiek.

Dat is precies het probleem waarmee de ruimtelijke ordening worstelt: de paradox tussen het lange-termijnbeeld – het eindplan of op zijn best de strategie erheen – en de stugge werkelijkheid van vandaag.

Eerder hebben we het primaat van de politiek gesteld. Kenmerkend voor de politiek is de dagelijkse besluitvorming. Daarin manifesteren zich de verschuivingen in het machtsevenwicht, gerelateerd aan de onderhandelingen met, en tussen, konflikerende belangen en doelen.

Terminologisch onderscheid ik de afzonderlijke besluiten en het beslissingsproces, waarin de afzonderlijke besluiten zich aaneenschakelen. Beleid is de houding erachter en de inhoud van de te volgen lijn. Een besluit komt tot stand in het politieke besluitvormingsproces. Het planningsproces is de voorbereiding voor dit alles, vooral voor het beleid, stemt zich af op het politieke besluitvormingsproces en bewaakt de bruggehoofden van de verbinding tussen lange termijn en korte termijn.

Het inzicht breekt door dat de ruimtelijke ordening in feite geëffektueerd wordt door en in het dagelijkse besluitvormingsproces.

Het lange-termijnbeleid – al of niet in ruimtelijke plannen neergelegd – is van groot belang als kader en koersbepaling, maar speelt in feite (mijns inziens deels ten onrechte) een minder grote rol dan planologen graag geloven.

Derhalve dient dit dagelijks besluitvormingsproces meer aandacht te krijgen. Desondanks blijft een goed lange-termijnplan, kaderplan of lange-termijnvisie essentieel voor de grote lijn en de koersbepaling. Waar het om gaat, is de konkretisering en de uitvoering: plannen worden verder gekoncretiseerd naarmate zij de realisatie naderen, en wel via het dagelijks besluitvormingsproces: in de politieke organen op elk overheidsniveau, in de vergaderkamers van de beleidsvoorbereidende instanties, in de onderhandelingen met de buitenwereld; maar ook buiten de overheid, bij belangenorganisaties en -groeperingen, bedrijven, instellingen, individuen.

De ervaring doet vermoeden dat in de dagelijkse besluitvorming andere overwegingen dan die van de lange termijn zwaarder wegen. Toch is een goede en sterke invloed van het lange-termijnbeleid op het politiek proces noodzakelijk als tenminste de ruimtelijke ordening aan haar doel wil beantwoorden.¹⁵

Konsequenties voor planning en onderzoek

Het voorgaande impliceert:

- dat het planningsproces afgestemd wordt op het dagelijks besluitvormingsproces;
- dat het planologisch onderzoek op gebruik toegesneden informatie, kennis en inzicht verschaft die een brug slaan tussen de korte termijn en de lange termijn zodat de beslissingen in wijsheid kunnen worden genomen.

Dat klinkt mooi, en is nastrevenswaard. Maar er zijn vele barrières: zo zijn de talloze onzekerheden in het besluitvormingsproces het planologisch onderzoek een plaag.¹⁶ Men kan die onzekerheden ontkennen, verdringen, passief er mee leren leven of ze op een of andere manier opheffen. Een andere benadering is die onzekerheden te leren hanteren, dus overgaan tot een 'management of uncertainties'.¹⁷ Dit houdt in ze bewust te maken.

In het proces waarmee we onze plannen vormen en realiseren moet telkens gekozen worden tussen aanvaarden en verdiskontereren ervan, óf ze opheffen door middel van

- onderzoek
- overleg
- (andere) machtsmiddelen.

Kriteria daarvoor zijn:

- mogelijkheid
- aanvaardbaarheid
- nut
- noodzaak
- onvermijdelijkheid.

Onzekerheden betreffen:

- wat gepland wordt
- met welke beleidsnormen en -waarden
- en over wat andere beslissers doen en denken.

Deze gedachten zijn ontwikkeld in de strategische-keuzebenadering. Ze lijken mij een vruchtbaar kader te bieden. Dit geldt vooral als bij de ontwikkeling en toepassing voldaan wordt aan de volgende eisen:

1. Verstevigen van het (politek) besluitvormingsproces door wetenschappelijke bijdragen aan de fundering, de koersbepaling en de inhoud ervan, evenals bij de uitvoering van het beleid en de toetsing achteraf.
2. Expliciteren van de onzekerheden en hanteren ervan.
3. Interpreteren van het besluitvormingsproces als een overleg waardoor te sterke polarisering een halt wordt toegeroepen – door:
4. Alle betrokkenen bij de besluitvorming betrekken, vooral hen die de plannen respektievelijk het beleid moeten gaan uitvoeren; immers het autoritaire karakter van de planvorming strookt niet met het gebrek aan beheersing bij de realisatie van het plan (zie ook hieronder).
5. Selektief plannen: ¹⁸ integrale planning is door gebrek aan kennis en beheersing niet mogelijk, is te ingewikkeld en kost te veel tijd (de werkelijkheid bereikt de toekomst soms eerder dan de planprocedure kan bewerkstelligen: de brug is er bijvoorbeeld als het plan nog moet worden goedgekeurd). Het gaat erom in het raam van een kaderplan te werken en daarbinnen:
 - . vast te stellen welke besluiten moeten worden voorbereid (die noodzakelijkerwijs genomen moeten worden);
 - . die noodzaak tijdig te voorzien;
 - . zo'n besluit dan ook te gaan voorbereiden;
 - . de samenhangen met het hele besluitvormingsproces en andere daardoor al dan niet noodzakelijk geworden besluiten te leggen;
 - . de effecten van dergelijke beslissingscomplexen te bestuderen en neer te leggen in plannen, prognoses, beleidsnota's en programma's, telkens door middel van keuzeprocedures.

Plan en uitvoering

Het bestuurlijke leven van alledag kan niet stil blijven staan. Hangende de voorbereiding of goedkeuring van een plan, moeten er toch besluiten worden genomen, want de werkelijkheid verandert ondertussen. Nodig is dus *flexibiliteit* en *aanpassingsvermogen*. De Wet op de Ruimtelijke Ordening (WRO) kent daarvoor laat ik ze noemen ontsnappingsregels en uitzonderingsbepalingen: zo kan een gemeentebestuur ontheffing verleend worden van de verplichting een bestemmingsplan te maken, kunnen Burgemeester en Wethouders van de raad de bevoegdheid krijgen een plan verder uit te werken of te wijzigen (beide onder bepaalde voorwaarden); of iemand kan vrijgesteld worden van bepalingen uit het plan; het is een gemeentebestuur zelfs mogelijk onder bepaalde

omstandigheden geheel van een geldend bestemmingsplan af te wijken.¹⁹

Vooraf dit beruchte art. 19 WRO wordt veelvuldig gebruikt; laatst heeft men vastgesteld dat het in één jaar 14.000 keer is toegepast.²⁰

De theorie stelt het plan op de eerste plaats, de uitvoering is slechts de uitvoering, ontsnappingsregels zijn bestuurlijke foefjes.

De werkelijkheid zegt: *in de uitvoering komt het er op aan, het plan is slechts een kader*. Welnu, laten we de realiteit aanvaarden!

Laten we het plan dus als kader nemen, en de uitvoering in een open proces regelen; de noodzakelijke flexibiliteit en aanpassingen vinden we in de positieve aanvaarding en democratische aanpassing van de ontsnappingsregels en uitzonderingsbepalingen²¹ als gewenste versoepeling van ons nogal rigide planstelsel.²²

Dit is een eerste benadering; naast verschillende andere²³ noem ik een differentiatie in streekplannen, door het strategische van het taktisch plan te onderscheiden en van actieprogramma's.

Een andere benadering gaat uit van het verschil in context tussen planning in een sfeer waar de uitvoering in eigen handen ligt (bijvoorbeeld Rijkswaterstaat) en de ruimtelijke planning waar de betreffende instantie geen zeggenschap heeft en waar de uitvoering vaak zelfs buiten de overheidssfeer plaatsvindt. Daar zullen we wat anders op moeten vinden, bijvoorbeeld door consequenties te verbinden aan de terechte maar nu nog vrijblijvende inspraak bij de besluitvorming, bijvoorbeeld door met instellingen en organisaties, afspraken en overeenkomsten te maken, waarin ook de andere kant zich verbindt. Is dat moeilijk te verwezenlijken? Zeker, maar toch het overwegen waard als we tenminste het gemis aan beheersing willen aanvullen. Beheersing en consensus zijn aanvullende begrippen; immers coöperatie is nodig voor een slagende sturing, want konflikt is geen betrouwbare motor omdat het resultaat ongewis is.²⁴ Gestelde doeleinden kun je dus alleen bereiken met een actievere ruimtelijke ordening dan nu het geval is.²⁵

IV.

Op gebruik gericht onderzoek

Hoe speelt het onderzoek hierop in?

In op gebruik gericht onderzoek gaat het er om een antwoord te formuleren op een beleidsvraag (al of niet vanuit de overheid), óók als er onzekerheden bestaan. Het besluitvormingsproces gaat immers voort, ook als het onderzoek zwak is! Het vraagt om beoordeling meer dan om wetenschappelijke analyse. Dus: er is meer nodig dan, en wat anders als, empirisch-analytisch onderzoek. Dertig jaar geleden zei Van Lohuizen het op 11.11 in zijn oratie als

buitengewoon hoogleraar in het stedenbouwkundig onderzoek zo: 'de onderzoeker zal een scheppende en positieve houding hebben, zal zich voortdurend afvragen, welke kennis voor het plan vereist is, en zijn onderzoek daarop richten. Zijn studie van de maatschappelijke structuur van de stad heeft *niet ten doel een inzicht om het inzicht*, maar, dat zijn uitkomsten geschikt moeten zijn om richtlijnen op te leveren voor het handelen. Hij zal voortdurend denken aan de verwezenlijking en daartoe voortdurend zijn materiaal schiften en omsmelten tot het de vorm heeft verkregen, welke voor dit doel nodig is. Hij gebruikt de methoden der wetenschap, hij heeft daarvan de objectiviteit, de diepte, de waarheidszin; voor hem is het doel van zijn zoeken steeds de mogelijkheid van toepassing. Voor de totstandkoming van de conceptie van het plan is, behalve het scheppend talent van de ontwerper, ook het inzicht nodig van de surveyor en dit inzicht wordt verkregen door intuïtie en door kennis'.²⁶

En Steigenga signaleert in *zijn* oratie van 1962 (en zelfs eerder al) de verschuiving van sociale analyse naar sociaal konstruktivisme, precies halverwege toen en nu.²⁷

Zouden we dus niet met het planologisch onderzoek een andere kant uit moeten? Immers: de gebruikers zijn niet zo erg tevreden terwijl de werkelijkheid telkenmale aan de greep van ons willen kennen blijkt te ontsnappen.²⁸

Probleem

Het probleem bij toepassingsgericht onderzoek is dat er geen methodologie bestaat, die zich richt op vragen als: hoe kom ik tot bruikbare resultaten, die redelijk betrouwbaar zijn *en* beschikbaar?²⁹ Welke voorwaarden moet ik daaraan stellen? hoe kom ik tot een goede afweging tussen de noodzaak nu een antwoord te geven en de kwaliteit van dat antwoord?

Maar verliezen we dan niet het wezenlijke van de wetenschap? of heeft de wetenschap – althans de methodologie en de wetenschapsfilosofie – zich verkeken op en vertild aan de problemen van geldigheid en oorzakelijkheid?

Thoenes betoogde recentelijk: 'De wetenschap hoeft minder dan voorheen uit te zijn op theorie met een heel hoog generalisatieniveau. De voornaamste taak van de mens-wetenschap is op het ogenblik: *maatschappelijke vormgeving*.

Daarvoor is het klassieke theorietype rijkelijk rigide en abstrakt. Een meer praktijk gerichte wetenschap zou een andere theoretische instelling kunnen zoeken'.³⁰

In feite zegt hij dus: op zoek naar een ander paradigma naast het geldende!

Er zijn enkele aanknopingspunten te vinden in de literatuur, bijvoorbeeld Merton, Mannheim, Simon, Van Schilfgaarde en (in de agologie) bij Jan de Vries.³¹ Het probleem ligt in het ontbreken van operationalisaties.

Gerichtheid

Wat is op gebruik gerichte wetenschap?

Het hoofdaksent verschuift van:

- vermeerdering van kennis naar
- het hanteren van aanwezige kennis en informatie teneinde deze om te vormen tot voor een bepaald gebruik relevante inzichten met eventueel nieuw te formuleren toetsingskriteria.
- met gebruikmaking van Drewe's maxime:³² de kosten van het niet-weten moeten groter zijn dan de kosten van het te weten komen.

Niet het verklaren van de (te) complexe en steeds veranderende maatschappelijke werkelijkheid, niet het streven naar vermeerdering van kennis moet meer het primaire doel zijn. Wel een middel tot een ander doel:

Bijdragen tot een evenwichtige, weloverwogen, kritisch begeleide oordeelsvorming, tot een beoordeling van situaties die een keuze en afwegingsbeslissing van het beleid vragen; krachtens de aard van het politieke besluitvormingsproces zullen dergelijke bijdragen in een kontinu proces van begeleiding, overleg en onderhandelingen geleverd worden in een voortdurende vraag/antwoorduitwisseling met het beleid. Het gaat om het zoeken naar nieuwe kaders die uitgaan van de bestuurlijke noodzaak beslissingen te nemen.

Daarvoor is inzicht nodig, een synthetisering van de voorradige kennis tot inzicht door de informatie bijeen te brengen en in onderling verband te plaatsen.

Een wetenschappelijke opvatting derhalve die erop gericht is dat de resultaten van de wetenschap gebruikt worden en dat een doelmatige inspanning vanuit de maatschappelijke behoefte voorop staat. Zij zou ook als volgt verwoord kunnen worden: het op systematische, evenwichtige, relativerend objectieve, kritische maar ook creatieve wijze inzichtelijk maken van (een deel van) de complexe werkelijkheid zodat een redelijk betrouwbaar inzicht ontstaat dat bruikbaar is en (tijdig) beschikbaar komt voor de toepassing ervan, en waaraan het ook een doelmatige bijdrage levert; bijvoorbeeld als bijdrage aan het opzetten, functioneren en corrigeren van een besluitvormingsproces.

Ingangen

Zes ingangen wil ik tot dit gebruiksgericht onderzoek onderscheiden. Ik tip ze aan:

1. de *houding*: kritisch, creatief, konstruktief: de drie k's; Van den Berg noemt voor het universitair onderzoek kritisch, creatief, dienstvaardig;³³
2. de *doeleinden* van tijdige beschikbaarheid van de gevraagde inzichten, de relatieve betrouwbaarheid ervan en de bruikbaarheid ervan: de drie b's;
3. verschuiving in de *aard* van het onderzoek:³⁴
 - . bestudering van de besluitvormingsprocessen *zelf*
 - . inspelen op de onzekerheden *in* de besluitvorming
 - . een grotere differentiatie in de aard in het algemeen; ik noem bijdragen over impact-analyse, flexibiliteit, doelstellingen en evaluatie;
4. Goudappels *urbanistiek*-concept;³⁵
5. het *aktie-onderzoek*;³⁶
6. *diagnosestudies*.

De tijd ontbreekt voor verder behandeling,³⁷ alleen over de zesde wil ik nu wat meer zeggen.

Diagnosestudies

Oriëntatie op een maatschappelijk in plaats van een wetenschappelijk probleem betekent dat we een diagnose moeten stellen: 'wat is er aan de hand', en dat er een therapie moet worden ontworpen: 'hoe kan ik bereiken dat . . .', gevoed door prognose; terwijl de gevolgen moeten worden verdiskonteerd door evaluatie. Dat vraagt dus vooral het ontwikkelen van operationeel bruikbare *diagnosestudies* en *therapiestudies* ten behoeve van diagnose en therapie zelf. Een diagnosestudie³⁸ beziet wat de kwaal is, het beleidsprobleem; men gaat de beschikbare informatie na en geeft een interpretatie ervan door gebruik te maken van een theoretisch kader (die en die verschijnselen passen in wat gebleken is dat en dat ziektebeeld te zijn).

Een dergelijke studie volstaat niet met te konstateren wat iedereen al konstateert; immers,

- a. de plaatsing in het theoretisch kader is van belang;
- b. omdat diagnose gevolgd moet worden door therapie dient de diagnose zo te zijn dat deze op (de) mogelijke therapieën aansluit.

Dit betekent niet dat 'de waarheid' geweld wordt aangedaan. Het betekent wel dat de diagnose in dienst staat van de therapie en dat de eerste daarom in termen van de laatste gesteld moet zijn. Het primaat van de politiek, van het doen, van de therapie dus,

is in deze analogie duidelijk: gevolg van te lang studeren kan zijn 'diagnose gesteld, patiënt overleden', of zelfs: 'diagnose nog onderweg'.

In principe veronderstelt deze werkwijze: fundamenteel onderzoek. Maar het objekt van dat onderzoek moet wel rechtstreeks ontleend zijn aan en dus geprogrammeerd worden vanuit de noden van de 'kliniek', niet vanuit de behoeften van het research-laboratorium.³⁹ Dit geldt ook en met name voor de breedte en diepte ervan en voor de gekozen methoden.

Wat voor soort analyse is het, die tot wat voor soort theorieën moet leiden? Laten we eens zien of een verdere vergelijking met de medische wetenschap overdraagbare inzichten oplevert.

De theorieën waar de medische diagnose op steunt liggen op het terrein van de pathologie, de ziekteleer, ook al is in de ruimtelijke ordening het ziektebeeld minder eenduidig.

In de pathologie wordt systematisch beschreven en geklassificeerd het beeld van een ziekte (of toestand), het verloop ervan (dus ook de prognose!) en zo mogelijk de oorzaken. Maar er zijn veel ziekten waarvan de oorzaken niet bekend zijn.

Toch, en dat is essentieel, moet er inzicht verschaft worden in de aard van die ziekte, in de samenhangen die er klaarblijkelijk of waarschijnlijk zijn, in de mogelijke effecten ervan en in de 'menselijke' dimensie. *Want de diagnose moet worden gesteld, ook als de oorzaken niet bekend zijn.*⁴⁰

Bovendien – en dat is een duidelijke parallel tussen geneeskunde en sociale wetenschappen – het gaat om een mondige mens. Die mens wil begrepen worden, in zijn individuele en sociale bestaan. Het gaat om een zodanig begrijpen van mensen en situaties van binnenuit dat – naast zo mogelijk de oorzaak/ gevolgrelaties – het geheel in zijn beleefde samenhang van de ervaringswereld op bewuste én onderbewuste niveaus inzichtelijk wordt, een heroriëntatie op de 'verstehende' methode. Dat wil zeggen: het gaat niet om het verklaren van een faktor uit een of meer andere factoren. Een bestuurder behoeft inzicht in de situatie en een wijze beoordeling ervan. Een 'beschrijving' zodat hij snapt hoe het werkt: de oplichtende ervaring 'zo zit het in elkaar' en *dus* moet ik *dat* doen. Een inzicht dat weliswaar relatief is (het is niet 'de' waarheid), maar dat op dit moment voor deze persoon eventueel met doorbreking van zijn vooropgezette mening bruikbaar en betrouwbaar is, na kennisneming van alle beschikbare en bereikbare informatie.⁴¹ Binnen de ter beschikking staande mogelijkheden zullen deze vragen zo goed mogelijk beantwoord moeten worden:

1. door empirisch-analytisch onderzoek, o.a. met behulp van formele

modellen, maar vanuit een ander doel, en daarmee met een andere weging ten aanzien van precisie van dataverzameling, -verwerking en -interpretatie, en aangevuld met 2. reeds bekende inzichten, 3. beredeneerde opvulling van nog openliggende lakunes, te zamen een synthetiserende studie vormend van het betrokken probleem. Essentieel voor de onderdelen 2 en 3 is een kritische en logische toetsing. Methodische regels, bijvoorbeeld intersubjectiviteit, moeten verder uitgewerkt worden.

Therapiestudies

Naast de diagnosestudies zijn ook *therapiestudies* nodig: welke wegen liggen open om het gewenste doel te bereiken, met inkalkulering van de neveneffecten; wat gewoonlijk planstudies heet, valt hier ook onder.

Door de koppeling van de diagnosestudies eraan en door de vermelde kenmerken van op gebruik gericht onderzoek wordt een brug geslagen tussen wat veelal 'planning' en 'beleid' respectievelijk 'onderzoek' wordt genoemd.⁴²

Therapiestudies kunnen soms niet op de diagnose wachten, de therapie zelf zeker niet: tot de konstatering 'operatie geslaagd, patiënt overleden' moet geen aanleiding worden gegeven, zeker niet tot 'diagnose gesteld, patiënt reeds lang begraven'! Het beleid vraagt om kennis en inzicht voor de diagnose en daarenboven wijsheid naast vaardigheid voor de therapie.

Het gaat in een therapiestudie niet om wat 'de waarheid' is, maar om 'wat kan ik het beste doen' en 'hoe', en vooral welke kanten kan ik op en wat zijn de consequenties ervan. Overigens de complexe werkelijkheid en specifieke situaties als het ruimtegebrek in bijvoorbeeld ons land of beperkte natuurlijke hulpbronnen in de wereld dwingen tot een paradox: ik kan de toekomstige werkelijkheid niet vatten en toch moet ik vanuit een zo reëel mogelijk toekomstbeeld van die werkelijkheid naar die toekomst toewerken, want anders lopen we stuk (kongestie, vereenzaming, werkloosheid, energietekort).

Inpassing in de besluitvorming

Voor een juiste inpassing van deze studies in het besluitvormingsproces zijn drie dingen nodig:

- a. een intensief volgen van de maatschappelijke en ruimtelijke ontwikkelingen, en
- b. een konfrontatie van de gekozen beleidslijn met deze ontwikkelingen;
- c. prospectie en prognose.

Dat is essentieel: daarvoor dienen onder andere:

- a. een signaleringssysteem;
- b. procesbewaking.

Procesbewaking

Procesbewaking en signalering⁴³ vormen wezenlijke onderzoektaken en betekenen een omvangrijk werk maar ook de opvulling van verscheidene lakunes in het onderzoek: anticiperende studies kunnen hiervoor verricht worden, evenals synthetiserende studies; diagnosestudies zullen voor een groot deel hierbij verricht worden. Het is een van de denkbare nieuwe wegen om een integratie te vinden van – of misschien bescheidener: een kompromis tussen – wetenschappelijke aanpak, planning als procesbeheersing en politiek-bestuurlijke principes in de besluitvorming.

Samenvatting van enkele consequenties

Welke consequenties hebben de beschouwingen tot nu toe voor het onderzoek? Onder andere:

- bezinning op de methodologie van gebruikgericht onderzoek waarin kennis enzovoort in dienst worden gesteld van een gezamenlijk te stellen doel met behoud van eigen wetenschappelijke verantwoordelijkheid.

Voorts:

- zich in te stellen op de beantwoording van op korte termijn te beantwoorden vragen
- ontwikkeling van creatief-gerichte studies, *en* die van kritische studies, bij voorkeur in de combinatie ervan: konstruktieve studies
- minder nadruk op oorzaak/gevolgrelaties om verschijnselen te verklaren
- meer nadruk op synthetiserende studies om situaties te begrijpen, en
- meer nadruk op diagnosestudies (wat is er aan de hand), mede gericht op
- therapiestudies: hoe kunnen ongewenste situaties worden verholpen?
- differentiatie in de onderzoektaken, waaronder de vorming van procesbewakings- en signaleringseenheden.⁴⁴

Een behandeling van de organisatie van het gebruikgerichte onderzoek kan in dit bestek niet aan de orde komen.⁴⁵

Wel wil ik onderstrepen dat uit dit betoog volgt dat planning als intermediair tussen onderzoek en beleid⁴⁶ geen wezenlijke problemen oplost maar er soms nieuwe bij creëert.

V.

Slot

Drie dingen tot slot:

1. Ik ben mij bewust weinig concreet te zijn geweest. Ik constateer met genoegen dat er in onze groep Urbanistiek en Ruimtelijke Organisatie aanknopingspunten te vinden zijn voor verdere uitwerking.

Het zou goed zijn als de mijns inziens gelukkige combinatie van mijn werk hier met dat bij het Planologisch Studiecencentrum TNO daar verder aan kan bijdragen. Daarom – en ook overigens – ben ik het dagelijks bestuur van de Centrale Organisatie TNO erkentelijk dat U mij in staat heeft gesteld deze benoeming te aanvaarden; de directeur van het PSC, dr. J.D. Bulsink, beste John, ik ben je dankbaar voor jouw bijdrage erin.

Ik constateer dat er al een goede basis voor verdere uitbouw gelegd is.

2. En daarmee keer ik dan te elfder ure op deze 11e van de 11e om 11 voor vijf uur terug naar de bouwkunde. De oplettende luisteraar(tje)s zullen overigens begrepen hebben dat ik niet van de bouwplaats af ben geweest; ik heb mij alleen een tijdje teruggetrokken in de (bouw)keet die planning en onderzoek heet. Ook die hoort immers tot de 'de wetenschap die zich richt op het tot stand brengen en in stand houden van de gebouwde omgeving'.⁴⁷ Het planologisch onderzoek heeft lang slechts ramen gehad op de buitenwereld van de bouwplaats, ramen die zelfs groter geworden zijn – en we hebben soms zelfs verrekijkers nodig én groothoeklenzen om in één beeld scherp en samenvattend waar te nemen wat er in de maatschappij gaande is, waar we immers voor bouwen. Naar binnen toe waren er slechts kieren, en enkele binnendeuren waardoor de loopjongen de onderzoekresultaten kon overbrengen naar de ontwerper, naar de planner, naar de beleidsadviseur, naar de bestuurder; of ze ook bij de uitvoerder kwamen is de grote vraag, en daar lag die onderzoeker niet van wakker.

Met de aksentuering van onder andere het dagelijks besluitvormingsproces en de aandacht voor de realisering van wat onderzocht, uitgedacht, geprogrammeerd en besloten wordt, komt de onderzoeker, kom ik zelf, dicht bij anderen in het 'bouw'proces te staan, dan ik zelf eerst dacht.

U zag bij het binnenkomen boven de deur de spreuk *Mens agitat molem*. Dit is *niet*: de mens agiteert tegen de molens, al is donquichotterie soms des planologen, maar: het denken brengt de materie in beweging. Ofwel: de rationele planning beheerst het bouwen, of: er is onderzoek nodig om te kunnen handelen.

Naar mijn mening gaat het daarbij om het samenspel, om wat in 1948 de eenheid van het stedenbouwkundige werk werd genoemd.⁴⁸ Een samenspel dat alleen maar moeilijker is geworden, en daarom meer vraagt, een eenheid in verscheidenheid. Daarvan heb ik iets willen aangeven; met een poging een richting aan te duiden waarin het onbevredigende politieke besluitvormingsproces steun kan krijgen van de zich heroriënterende op toepassing gerichte wetenschap met behulp van planningtheorie, een toepassing die zich vrij heeft gemaakt van de ficties van beheersing en rationaliteit.

3. Zelf zal ik maar over een klein deel ervan bijdragen. Samen met jullie allen in onze groep Urbanistiek en Ruimtelijke Organisatie, met stadsvernieuwing, met de stedenbouwkundig ontwerpers, in de hele afdeling en in de wereld van de ruimtelijke ordening, zullen we het wel rooien, al blijven de middelen tekortschieten bij de omvang en complexiteit van de taak. De rol van jullie studenten – om wie het dan uiteindelijk gaat – zie ik daarin tweemaal:

- in het kader van je studie hier word je opgeleid en vorm je jezelf voor een rol in het oplossen van dat tekort door middel van een actieve en gemotiveerde inzet; maar ook
- jullie moeten helpen voorkomen dat we vastroesten in denkpatronen en doe-sjablones door een voortdurende actieve bijdrage tot het denken over deze problemen, hier en nu.

Ik verheug me in de mogelijkheid een bijdrage te leveren in jullie opleiding tot functionarissen die op de hoogte zijn van wat onderzoek is, kan en niet kan; die daarin enige ervaring hebben opgedaan, of zelfs in bepaalde gevallen daaraan een belangrijk deel van hun afstuderen hebben besteed. En ook om in de opleiding kiemen te leggen voor een beter onderling begrip; we zijn immers te zamen bezig onze samenleving in te richten, aan onze toekomst te bouwen: heel concreet 'in de steigert' en koersbepalend via plannen en programma's. We noemen het niet meer de eenheid van het stedenbouwkundig werk: die grenzen zijn doorbroken. Het is een politieke, maatschappelijke opgave geworden; eenheid – in verscheidenheid – is daarin niet minder nodig. Om Thoenes te citeren: 'Voor alles zal het van belang zijn wetenschappelijke architecten en politieke aannemers te vinden, die bereid zijn met het nieuwe bouwen te beginnen'.⁴⁹

Aantekeningen

De vermelding van auteur al dan niet met jaartal verwijst naar de literatuurlijst. Indien geen pagina vermeld is, geldt de verwijzing naar meerdere plaatsen; indien geen jaartal of pagina, naar diverse werken van dezelfde auteur, of naar een ongedateerd werk. Zie literatuurlijst.

1. Spreuk van Ir. Telders op het Monument op de Afsluitdijk, een geschenk van de Maatschappij tot Uitvoering van Zuiderzeewerken.
2. Enkele literatuurverwijzingen: Dekker, Dror 1963, Van Dusseldorp, Faludi, Van Gunsteren 1976, Hoogerwerf 1972, Van Houten 1974 p. 29, Ozbekhan 1969 p. 135, 150-1, Picht 1967 p. 16, Planken 1976, Robinson 1971, Van Vught 1976, Wissink 1963 p. 10.
3. Citaten van Van Paassen 1962 p. 217 respectievelijk Akkeringa 1951 p. 6.
4. Enkele literatuurverwijzingen: Bolan 1967 p. 233, Dekker & Bloemberg 1977, Etzioni 1974 p. 38 ev, Gore p. 204 ev, Van Gunsteren 1976, Van Houten 1974, Kulpers 1973, March & Simon 1958, Rondinelli 1973 p. 16.
5. Apel 1970 en Mulder 1952.
6. Vgl. Van Lohuizen & Daamen 1976, voor een samenvatting zie van dezelfde auteurs 1978.
Zie voor een andere opvatting Ter Heide 1976 en *Onderzoek en ruimtelijk beleid* 1977.
7. Steigenga 1972, Quené 1972, Kruijt & Hazelhoff 1971.
8. *Onderzoek en Ruimtelijk Beleid* 1977, Van Lohuizen & Daamen 1976; zie ook het januarinumnummer van Stedebouw & Volkshuisvesting 1978 met inleidingen en discussies over deze rapporten, en Roolijn oktober 1977.
9. Enkele literatuurverwijzingen, hoofdzakelijk naar samenvattende inleidingen: Becker 1974, *Methoden en Technieken* 1977, Koningsveld 1976, Sarlemijn 1976, Van Schilfgaarde 1970, Steffens 1974, Swanborn 1975, en achterliggende werken.
10. Watts 1976: oorspronkelijke tekst met 'politics and economics' in plaats van 'planning and science'.
11. Constant 1974 p. 31.
12. Inayat Khan 1948 p. 34. Vgl. ook Watts 1976 p. 15.
13. Vgl. achterliggende bronnen Inayat Khan: *The Sufi Message*, vol. I-XII *passim*. Zie ook *Chandogya Upanishad* 3,14,3 en *Upanishads passim*.
14. Van Lohuizen 1940 p. 2, waarin 'stedebouw' vervangen door 'ruimtelijke ordening', naast andere kleine aanpassingen (modernisering).
15. Zie voor een vroege bijdrage Veenstra 1971. Vergelijk ook King 1977.
16. Vgl. Planken 1976: *Wordt planning een plaag?*
Voor onzekerheid: Goudappel 1973, Watts 1976 en vooral de strategische-keuzeliteratuur onder andere Bardie, Faludi 1977 b, Friend c.a., Hickling 1976, Gutton c.a. 1977, Vink 1977.
17. Vgl. Sutton e.a. 1977 p. 11-12, Postma & Slob 1977 p. 17 en Ganzevles c.a. 1975, p. 252.
18. Vgl. Shankland 1977.
19. Wet Ruimtelijke Ordening artikelen 10.3, 11, 15, 18 en 19.
20. Minett & Borell 1977. Vgl. ook *Dutch local planning*, Research note 5, Planning Theory Group, T.H. Delft, 1976.
21. Een aanzet vinden we in Postma & Slob 1977. Ook enkele recente streekplannen brengen deze aanpak in, onder andere *Streekplan Midden-Gelderland* 1977 p. 97-98.

22. Zie de binnenkort te publiceren verhandeling van A. Faludi c.a. over een vergelijkende studie Leiden-Oxford.
23. Met name het onderscheid tussen bestemming, inrichting respectievelijk beheer (Werkgroep – De Haan 1976). Voorts de hantering, en explicitering ervan, van verschillende besluitvormingsmodellen (Van den Burg, 1976). Voor de differentiatie in plannen zie Postma & Slob 1977 en Shankland 1977.
24. Etzioni 1974 p. 38 e.v., Van Houten 1974 p. 25, Myrdal 1963, Planken 1976, Faludi c.a. 1977, Thornburn 1977, Van Vught 1976.
25. Voor literatuur over 'nieuwe' planning verwijst ik naar Van Gunsteren 1976, Van der Cammen 1977, Friedmann 1973, Galloway & Mahayni 1977, Goudappel 1976 b.
26. Van Lohuizen 1948 p. 5 (verkort en curs. door mij, W.v.L.).
27. Steigenga 1956 onder andere pt. 6, en 1962.
28. Een interessant tegenbetoog leveren Gunther Moor & van Hezewijk 1977 m.n. p. 230. De positie van de onderzoeker in besluitvormingsteams wordt behandeld in *Positie en rol* 1975.
29. Zie voetnoot 9.
30. Thoenes 1976.
31. Merton 1961: 'middle-range theories'; Mannheim 1971 (1940): *principia media*; wellicht in Simon 1976: 'the science of the artificial'; Van Schilfgaarde 1970, De Vries 1973. Zie verder Van Lohuizen 1978.
32. Vgl. Drewe 1974 onder andere p. 6.
33. Van den Berg 1969 p. 15.
34. Faludi, onder andere 1973a, b, 1977, Buit 1971, 1975, 1977, Postma & Slob 1977, Voogd 1976-1977, Voogd & Boonstra 1977, Van Lohuizen & Daamen 1977.
35. Vgl. m.n. Goudappel 1976b.
36. Zie onder andere Van de Braak 1975, Fleurke 1974, Koopmans 1976, *The use of action research* 1975.
37. Verdere behandeling in Van Lohuizen 1978.
38. In een wat ander verband heeft Van Schilfgaarde (1970) de termen diagnose en diagnostisch onderzoek al toegepast in een verhandeling over beleidsgericht (namelijk organisatie-)onderzoek.
39. De gedachtengang hierboven en -onder wordt geheel gesteund door een verhandeling uit een ander veld van op toepassing gerichte wetenschap, namelijk de medische: Feinstein 1967 p. 54-72, 381-390, *passim*. Vgl. voor de noodzaak ervan ook Kwee 1974 p. 201.
40. Feinstein 1967 p. 56 e.v.
41. De psychologische barrières daarbij laat ik hier buiten beschouwing. Vgl. Dixon 1976 p. 164 e.v. over cognitieve dissonantie.
42. Vgl. Ter Heide, bijvoorbeeld 1977.
43. Zie voor de literatuur hierover onder andere Postma & Slob 1977; verder vermeld in Van Lohuizen 1978.
44. Postma & Slob 1977 p. 155 e.v.
45. Enkele opmerkingen zijn wel opgenomen in Van Lohuizen 1978.
46. Vgl. Ter Heide 1977.
47. Moerman 1977.
48. Van Lohuizen 1948.
49. Thoenes 1976 p. 200.

Literatuur

- Akkeringa, E.H.J. (1951)
Geographie en sociale wetenschap.
in: Trans-Informator 1, no. 6/7.
- Apel, W. (1970)
Harvard Dictionary of Music.
Cambridge, Mass.: Harvard.
- Bardie, R. - c.a. (1976a)
De strategische-keuzebenadering; een overzicht.
Onderzoek Oostrand: rapport 5a. Utrecht: Geogr. Inst., Inst. v. Planologie.
- Bardie, R. - c.a. (1976b)
De strategische-keuzebenadering; een toepassing.
Onderzoek Oostrand: rapport 5b. Utrecht: Geogr. Inst., Inst. v. Planologie.
- Bardie, R. - c.a. (1977)
De strategische-keuzebenadering op (sub)regionaal niveau.
Stedebouw en Volkshuisvesting, 58, 2, p. 55-66.
- Becker, H.A. (1974)
Sociale methodologie; inleiding tot de werkwijze van de sociale wetenschappen.
Meppel: Boom.
- Berg, G.J. van den (1969)
Kritieke ruimtelijke ordening; kritische planologie.
Oratie Groningen.
Groningen: Wolters enz.
- Bolan, R.S. (1967)
Emerging views of planning.
in: Journal American Institute of Planners, p. 233-245.
- Braak, H.J. v.d. (1975)
Action research; plaatsbepaling van een onderzoektype.
in: Intermediair 21, 23-5-1975.
- Buit, J. (1971)
Over ruimtelijke impact-analyse; haar betekenis voor ruimtelijke ordening en planologisch gericht onderzoek.
Openbare les V.U. Amsterdam.
Kampen: Kok.
- Buit, J. (1975)
Over ruimtelijke flexibiliteit; beschouwingen inzake een planologische kerndoelstelling.
Oratie V.U. Amsterdam.
Kampen: Kok.

- Buit, J. (1977a)
Over de betekenis van doelstellingenformulering in de planologie; een inventarisatie van argumentaties.
 in: Stedebouw & Volkshuisvesting, 58, 10, p. 91-106.
- Burg, A.J. van den (1976)
Planning van een woonwijk als politieke, administratieve en stedebouwkundige opgave.
 Amsterdam: SISWO.
- Cammen, H. van der (1977)
De sociale wetenschappen in het ruimtelijk beleid; twee opvattingen.
 Bestuurswetenschappen 31 (1977) nr. 5, sept/okt., p. 325-339.
- Constant (Nieuwenhuys) (1974)
New Babylon.
 uitg. bij een expositie Haags Gemeentemuseum.
 Oorspr. in Te elfder ure, apr./mei 1970.
- Daamen, J.C.
 zie Van Lohuizen & Daamen.
- Dixon, N. (1976)
On the psychology of military incompetence.
 London: Cape.
- Dekker, A. (z.j.)
Planningmethodiek.
 Studierapporten RPD, deel 5.1.
 Den Haag.
- Dekker, A. & J.T.M. Bloemberg (1977)
The relation between planning and politics.
 Paper International ECE Colloquium on recent developments in planning methodology, The Hague.
- Drewe, P. (1974)
Stedebouwkundig planologisch onderzoek; onderzoek: waarvoor?
 Oratie Delft.
 Delft: Universiteits Pers.
- Dror, Y. (1963)
The planning process; a facet design.
 International Review of Administrative Science 29 (1963) p. 301-310.
- Dusseldorp, D.B.W.M. van (1975)
Overheidsplanning in ontwikkelingslanden op een driesprong.
 KDK-nota nr. 5.
 Soesterberg: Kontakt der Continenten.

- Etzioni, A. (1974)
Maatschappelijk sturen en maatschappelijk mobiliseren.
 Rotterdam: Univ. Pers.
 Origineel: 1968.
- Faludi, A. (1973a)
Planning theory.
 Oxford: Pergamon.
- Faludi, A. (1973b)
A reader in planning theory.
 Oxford: Pergamon.
- Faludi, A. (1975)
Planningtheorie en planningonderwijs.
 Oratie Delft.
 Delft: Universiteits Pers.
- Faludi, A. c.a. (1977a)
Comparative planning research.
 Ongepubliceerd.
- Faludi, A. & R. Hartman & J.G. Meester (1977b)
De strategische-keuzebenadering op hogere planniveaus.
 Een seminar.
 Delft: T.H., afd. Bouwkunde.
- Feinstein, A.R. (1967)
Clinical judgement.
 Baltimore: Williams etc.
- Friedmann, J. (1973)
Retracking America: a theory of transactive planning.
 Garden City, N.Y.: Anchor.
- Fleurke, F. (1974)
Action research als methode van bestuurskundig onderzoek; methodische plaatsbepaling gericht op democratisering van bestuursorganisaties.
 in: Bestuurswetenschappen sept/okt 1974, no. 6, p. 395-406.
- Friend, J.K. & W.N. Jessop (1969)
Local government and strategic choice: an operational research approach to the processes of public planning.
 London: Tavistock.
- Friend, J.K. & J.M. Power & C.J.L. Yewlett (1974)
Public planning: the inter-corporate dimension.
 London: Tavistock.
- Galloway, T.D. & R.G. Mahaynt (1977)
Planning theory in retrospect: the process of paradigm change.
 Journal of the American Institute of Planners, January 1977, p. 62-71.

- Ganzevles, M.G.J. & J.M.O. van Genugten & G.J.J. Linden (1975)
Enige beschouwingen over procesplanning.
 in: Stedebouw en Volkshuisvesting, jull/augustus, p. 251-256.
- Gore, W.J. (1968)
Besluitvorming.
 Marka-boeken 94.
 Utrecht: Spectrum.
- Goudappel, H.M. (1973)
Handelen in onzekerheid; notities over een veronachtzaamd aspekt in de ruimtelijke planning.
 Oratie Eindhoven.
- Goudappel, H.M. (1976a)
Over planning en planners, ruimtelijke planning en planologen.
 Studiedokumentatie Urbanistiek en Ruimtelijke Organisatie.
 Syllabus blok 4 TH Eindhoven.
- Goudappel, H.M. (1976b)
Urbanistiek; een ander perspectief voor planologie en stedebouwkunde.
 in: TNO-Project, 76-12, p. 420-427.
- Gunsteren, H.R. van (1976)
The quest for control: a critique of the rational-central-rule approach in public affairs.
 London: Wiley.
- Gunther Moor, L. & R. van Hezewijk (1977)
Wetenschap en beleid in het kritisch rationalisme.
 in: Beleid & Maatschappij, 1977, 9, p. 230-240.
- Heide, H. ter (1976)
Planning en onderzoek in beweging; consequenties van ontwikkelingen in de ruimtelijke planning voor het planologisch onderzoek.
 in: Stedebouw & Volkshuisvesting, 57, 3, p. 103-111 en als RPD-publikatie '76-2.
 Den Haag: Staatsuitgeverij.
- Heide, H. ter (1977)
Relations between research, planning and policy.
 Paper International ECE Colloquium on recent developments in planning methodology, October 1977, Den Haag.
- Hickling, A. & R. Hartman & J.G. Meester (1976)
Werken met strategische keuze; een toepassing in de ruimtelijke planning.
 Alphen a.d. Rijn: Samsom.
- Hoogerwerf, A. (1972)
Beleid belicht.
 Alphen a.d. Rijn: Samsom.

- Houten, D.J. van (1974)
Toekomstplanning; planning als veranderingsstrategie in de welvaartsstaat.
 Meppel: Boom.
- Jantsch, E. (1969)
Perspectives of planning.
 Paris: OECD.
- Khan, Inayat (1948)
Gayan.
 Deventer.
- King, S. (1977)
The decision-making process and the management of disparities.
 Introductory report workshop 5, Seminar. Managing the Metropolis,
 Lille 1977.
- Koningsveld, H. (1973)
Het verschijnsel wetenschap; een inleiding tot de wetenschapsfilosofie.
 Meppel: Boom.
- Koopmans, F.G. (1976)
De toepassing van actie-onderzoek.
 in: *Intermediair* 12, 7, 13-2-1976.
- Kruijt, C.S. & D. Hazelhoff (1971)
*Het planologisch onderzoek sedert de Tweede Wereldoorlog; enkele kant-
 tekeningen bij een spectaculaire ontwikkeling.*
 in: *Stedebouw & Volkshuisvesting*, extra nr., najaar 1971, en als RPD-
 publikatie '72-1.
- Kuijpers, G. (1973)
Grondbeginselen van de politiek.
 Utrecht.
- Kwee, S.L. (1974)
De mens tussen mythe en machine.
 Amsterdam: Wetensch. Uitgeverij.
- Lohuizen, Th.K. van (1940)
Het wetenschappelijk onderzoek in de stedebouw.
 Openbare les Universiteit van Amsterdam.
- Lohuizen, Th.K. van (1948)
De eenheid van het stedebouwkundige werk.
 Oratie Delft.
 Rotterdam: Van Waesberge enz.
 Ook in *Tijdschr. Econ. Geogr.* 1948.
- Lohuizen, C.W.W. van & J.C. Daamen (1976)
Onderzoek en ruimtelijk beleid.
 PSC/TNO.
 Den Haag: Staatsuitgeverij.

- Lohuizen, C.W.W. van (1978)
Verkenningen rond het planologisch onderzoek; voorbij de ivoren toren.
 Werkstuk Planologisch Studiecentrum TNO en Groep Urbanistiek +
 Ruimtelijke Organisatie, afd. Bouwkunde, T.H. Eindhoven.
 Delft/Eindhoven.
 Uitgewerkte versie van deze oratie.
- Lohuizen, C.W.W. van & J.C. Daamen (1978a)
Onderzoeksraad en beleidstrouw.
 Stedebouw & Volkshuisvesting (waarschijnlijk januari-nummer).
- Lohuizen, C.W.W. van, & J.C. Daamen (1978b)
*Onderzoek onderzocht: samenvatting van het PSC-rapport Onderzoek en
 Ruimtelijk Beleid.*
 Stedebouw en Volkshuisvesting (waarschijnlijk januari-nummer).
- Mannheim, K. (1971)
Man and society in an age of reconstruction; studies in modern social structure.
 London: Routledge.
 Oorspr. 1935 Leiden en 1940 London.
- March, J.G., & H.A. Simon (1958)
Organizations.
 New York: Wiley.
- Merton, R.K. (1961)
Social theory and social structure.
 Glencoe, Ill.: Free Press.
- Methoden en technieken van empirisch sociaal-wetenschappelijk onderzoek 1977.*
 Werkcollege syllabus vakgroepen 1 en 6.
 Delft: T.H., afd. Bouwkunde.
- Minett, J. & D. Barrell (1977)
*Local planning in the Netherlands and England: a comparison between two
 planning systems.*
 PTRC Summer Annual Meeting 1977, paper D21.
- Moerman, A. (1977)
*Herprogrammering van bouwkunde-onderwijs en de rol van ruimtelijke planning
 daarin.*
 in: Herprogrammeringsbericht 2: Verslag van de vernieuwingsdrangdag
 8 september 1977.
 Interne nota afd. Bouwkunde T.H. Eindhoven.
- Mulder, E.W. (1952)
Harmonie, dl. I.
 Utrecht: De Haan.
- Myrdal, G. (1963)
De toekomst van de welvaartsstaat.
 Amsterdam: Arbeiderspers.

- Onderzoek en Ruimtelijk Beleid.* (1977)
 Rapport van de Verkenningcommissie
 Onderzoek van belang voor het Ruimtelijk Beleid.
 Den Haag: Staatsuitgeverij.
- Ozbekhan, H. (1969)
Toward a general theory of planning.
 in: Jantsch, 1969.
- Paassen, Chr. van (1962)
Geografische structurering en oecologisch complex; een bijdrage tot sociaal-geografische theorie-vorming.
 Tijdschrift K.N.A.G. 79, p.215-233.
- Picht, G. (1967)
Prognose, Utopie, Planung; die Situation des Menschen in der Zukunft der technischen Welt.
 Stuttgart: Klett.
- Planken, T. (red.) (1976)
Wordt planning een plaag?
 Tien deskundigen over beleidsplanning in gemeenten.
 Den Haag: Commissie Beleidsanalyse Gemeenten (BAG).
- Positie en rol van de sociaal-wetenschappelijke onderzoeker in het besluitvormingsproces bij de realisering van nieuwe woonwijken.* (1975)
 Werkgroep Wonen van de S.P.O.
 in: Stedebouw & Volkshuisvesting 56, 3 en 4.
- Postma-van Dijk J.E.J.M. & G. Slob & H.J.A. van Zuthphen (1977)
Het bewaken en bijstellen van streekplannen.
 Een verslag van een onderzoek uitgevoerd in opdracht van het Inter-
 Provinciaal Overleg Ruimtelijke Ordening.
 Delft: Planologisch Studiecentrum TNO.
- Quené, Th. (1972)
De relatie tussen wetenschap en beleid m.b.t. de ruimtelijke ontwikkeling van ons land; een gezichtspunt van beleidskant.
 Preadvies (t.b.v. Permanente Dialoog, Krasnapolsky).
 Amsterdam: SISWO.
- Robinson, I.M. (ed.) (1972)
Decision-making in urban planning, an Introduction to new methodologies.
 Beverley Hills: Sage.
- Rondinelli, D.A. (1973)
Urban planning as policy analysis: management of urban change.
 in: Journal of the American Institute of Planners 39, 1.
 Herdruk in: Branch, 1975, p. 527-537.

- Sarlemijn, A. (1976)
Inleiding in de methodologie van de sociale wetenschappen.
 Eindhoven: Technische Hogeschool.
- Shankland, G. (1977)
Reflections on local planning.
 PTRC Summer Annual Meeting, unpubl., paper D20.
- Schilfgaarde, P. van (1970)
Het kennisbegrip in wetenschap en beroep; objectiviteit als pretentie.
 Alphen a/d Rijn: Samsom.
- Simon, H.A. (1976)
Psychologie en systeemtheorie.
 Aula 569.
 Utrecht: Spectrum.
 Oorspr.: 1969: The sciences of the artificial.
- Slob, G.
 zie Postma & Slob.
- Steigenga, W. (1956)
Het sociaal-wetenschappelijk onderzoek en de ruimtelijke planning.
 in: *Informationen* Feb. 1956.
 en: Stedebouw & Volkshuisvesting, juni 1956.
 ook in: W. Steigenga: *Planologie in beweging.* Verkenningen in planologie
 en demografie no. 6.
 Amsterdam: P.D.I. 1973.
- Steigenga, W. (1972)
*De functie van het universitair onderzoek t.b.v. de ruimtelijke planning in de
 relaties tussen onderzoek en beleid.*
 Preadvies (t.b.v. Permanente Dialoog Krasnapolsky).
 Amsterdam: SISWO
 ook in: W. Steigenga: *Planologie in beweging.* Verkenningen in planologie
 en demografie no. 6.
 Amsterdam: P.D.I. 1973.
- Steffen, C. (1974)
Onderzoeksmethodologie.
 Delft: Technische Hogeschool.
- Streekplan Midden-Gelderland.* (1977)
 Ontwerp.
 Arnhem: Provinciaal Bestuur.
- Sutton, A. & A. Hickling & J. Friend (1977)
*The analysis of policy options in structure plan preparation: the strategic choice
 approach.*
 Coventry: Tavistock.

- Swanborn, P.G. (1975)
Aspecten van sociologisch onderzoek.
 Meppel: Boom.
 Oorspr.: 1971.
- Thoenes, P. (1976)
Van wetenschap tot utopie; opstellen voor overmorgen.
 Meppel: Boom.
- Thorburn, A. (1977)
Intervention in plan-making by external authorities.
 PTRC Summer Annual Meeting, paper C/D16.
- The use of action research in developing urban planning policy.*
 Report of ECE Colloquium Bristol. (1975)
 London: DOE
- Vgl.: E. Kalk (1975)
Action research als instrument van ruimtelijk beleid.
 In: Plan 12, p. 7-14.
- Veenstra, J. (1971)
Naar een prototype voor sociaal-ruimtelijke managementsystemen.
 In: Stedebouw & Volkshuisvesting, 1971, p.102-120.
- Vink, H. (1977)
Terugblik op een regionaal planningsproces; mogelijkheden en problemen bij de toepassing van doelstellingen en de strategische-keuzebenadering in de praktijk.
 In: Planning: methodiek en toepassing no. 3, p. 2-14.
- Voogd, J.H. (1976-1977)
Evaplan: onderzoek naar een evaluatie-procedure in de ruimtelijke planning.
 Verschillende tussenrapporten.
 Delft: Planologisch Studiecentrum TNO.
- Voogd, J.H. & Boonstra (1977)
Het gebruik van doelstellingen in de ruimtelijke planning.
 Tussenrapport.
 Delft: Planologisch Studiecentrum TNO.
- Vries, J. de (1973)
Dienstbaar onderzoek; naar een methodologie voor de agogische wetenschappen; met een case-study.
 Meppel: Boom.
- Vught, I. van (1976)
*Planning als leerproces; toekomststudie en de ontwikkeling van het plannings-
 teken.*
 In: Intermediair 12, 28; 9 juli 1976.
- Watts, A. (1976)
The wisdom of insecurity.
 London: Rider.
 1954.

- Wergroep (- De Haan) Coördinatie wetgeving (1976)
onroerend goed
Coördinatie administratieve wetgeving onroerend goed.
Deventer: Kluwer.
Alphen a/d Rijn: Samsom.
Vgl. Extra nr. Bouwrecht mei 1977 en
Stedebouw & Volkshuysvesting, januari 1977 en
T.v.O. 13-9-1977.
- Wissink, G.A. (1963)
Taak en toekomst van de planologie.
Oratie Nijmegen.
Assen: v. Gorcum.
- Zutphen, H.J.A. van (1977)
Het bestuurlijk-juridisch kader van het streekplanwerk.
PSC-werkstuk 7.
Delft: Planologisch Studiecentrum T.N.O.